

Cor Wagenaar, *Welvaartsstad in wording, De wederopbouw van Rotterdam, 1940-1952* (Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen 1993; Rotterdam: Nederlands Architectuurinstituut, 1992)

Op 14 mei 1940 werd Rotterdam getroffen door een bombardement. Her en der braken branden uit en het centrum, delen van het Noordereiland en de wijk Kralingen werden verwoest. W.G. Witteveen, dan al vele jaren directeur van de Gemeentelijke Technische Dienst in de Maasstad, zag kans om de hoofdlijnen binnen een maand op papier te zetten en ook de uitwerking werd met voortvarendheid ter hand genomen. (hfdst. 2: stedenbouw in Rotterdam vóór 1940; hfdst 3: de Nederlandse planningsorganisatie in oorlogstijd, politiek en planning van Duitsland; hfdst. 4: het plan-Witteveen).

In 1944 kreeg Witteveen veel kritiek te verduren en moest hij het veld ruimen (hfdst. 5). Onder de verantwoordelijkheid van zijn secretaris C. van Traa werd een nieuw wederopbouwplan geconcipeerd dat in 1946 onder de naam 'Basisplan voor de wederopbouw van Rotterdam' aan den volke kon worden gepresenteerd (hfdst. 6). Het Basisplan trok veel aandacht en kreeg het predikaat modern en wetenschappelijk mee, terwijl Witteveens 'historische vormgeving' lang werd beschouwd als het tegendeel van een modern plan.

Wagenaar beoogt een rehabilitatie van het plan-Witteveen, dat naar zijn mening ten onrechte wordt gezien als een terugval in de modernisering van de stedenbouwkundige planning. Ter vergelijking voert hij een derde stadsplan ten tonele: het Algemeen Uitbreidingsplan voor Amsterdam (AUP) uit 1935 - een plan dat in de architectuurhistorische literatuur geldt als hét klassieke voorbeeld van 'survey before plan'. In zijn betoog benadrukt Wagenaar de punten van overeenkomst met het plan-Witteveen. Aan beide stedenbouwkundige ontwerpen lag een survey ten grondslag en in beide ontwerpen werd het beeld van een afgeronde stad gepresenteerd.

Het Basisplan daarentegen was geen stedenbouwkundig ontwerp. Het was een programma waarin de fysieke verdeling van stedelijke activiteiten centraal stond. Het was tevens de projectie van een toekomstbeeld en een fundamentele breuk met de historisch gegroeide werkelijkheid. Het Basisplan beperkte zich tot de inrichting van het tweedimensionale vlak. De invulling van de derde dimensie werd overgelaten aan de architectuur. Wagenaar vindt dat het Basisplan om deze redenen terecht het predikaat modern verdient. Hij gaat zelfs nog een stapje verder: 'Niet het AUP, maar het Basisplan introduceerde in de Nederlandse stedenbouw de "moderne" planningsprincipes die tot in de jaren zeventig het transformatieproces van stad en landschap zouden domineren (...).' (p. 17)

In het slothoofdstuk tracht Wagenaar inhoud te geven aan het begrip welvaartsstad dat hij een prominente plaats gaf in de titel van zijn boek: 'Essentieel voor de welvaartsstad was dat zij bestond uit de projectie van een toekomstbeeld. Zij neigde ertoe de architectonische vormen en stedenbouwkundige structuren die zij aantrof te negeren en streefde de vervorming na van de sociaal-economische inhoud. Van een voorzichtige inpassing in de aangetroffen verkaveling was zelden sprake: de moderne stad koloniseerde de historische situatie.' (p. 309)

Welvaartsstad in wording is voorzien van een goede Engelse samenvatting.

Witteveen wordt in de studie van Wagenaar weliswaar overtuigend gerehabiliteerd, maar was dat nodig? Drie jaar eerder zorgde E. Roelofsz immers al voor eerherstel door de publikatie van *De frustratie van een droom, De wederopbouw van de in mei 1940 verwoeste delen van de binnenstad, Kralingen en het Noordereiland van Rotterdam 1940-1950*.

Welvaartsstad in wording is beschrijvend van aard. Wagenaar noemt erg veel namen en zijn tekst is doorspekt met citaten, maar de genoemde personen komen helaas onvoldoende uit de verf en de citaten zijn doorgaans weinig functioneel gekozen. Ondanks zijn vlotte - soms wat slordige pen - ziet de auteur geen kans om de vele onderdelen van zijn boek tot een hechte samenhang te brengen. Het ontbreken van een uitgewerkte onderzoeksopzet is daaraan naar mijn idee mede debet. Dat is erg jammer, want Wagenaar presenteert materiaal waaruit originele en intrigerende conclusies te trekken zijn. Hij laat de lezer wat dat aangaat aan zijn lot over. Ik geef twee voorbeelden.

Zo nam de zakenman C.H. van der Leeuw, na het vertrek van Witteveen in 1944, het roer van de Rotterdamse wederopbouw stevig in handen. Van der Leeuw was een groot voorstander van een 'compromisloze overgave aan de moderne architectuur' (p. 219) en het was niet Van Traa, maar Van der Leeuw die het initiatief nam om de stedenbouw terug te dringen tot het tweedimensionale vlak (p. 225). De vraag is dan gerechtvaardigd of Van der Leeuw daarmee een modernisering van de stedenbouw beoogde. Die actie was toch een triomf voor de moderne architectuur en een stap terug voor de stedenbouw? Wagenaar sterkt de lezer in die gedachte door uitspraken als: 'Het Basisplan zou men nog het best kunnen typeren als het plan-Witteveen minus de vormgevende elementen op stedenbouwkundige schaal' (p. 257).

Van der Leeuw liet de architecten van 'Opbouw Rotterdam' (OPRO) nieuwe ideeën uitwerken en betrok ook Van Eesteren (de ontwerper van het AUP) bij de wijzigingen van het plan-Witteveen. In een samenspraak tussen OPRO, Van Eesteren, enkele Rotterdamse zakenmensen én Van Traa werden de wijzigingen doorgesproken en vervolgens door Van Traa uitgewerkt. Om Van Traa niet te compromitteren werd tenslotte besloten om diens naam aan het stadsplan te verbinden (p. 235). Welbeschouwd was het Basisplan dus eigenlijk maar zeer ten dele het werk van Van Traa (p. 219-236).

Wagenaar reikt veel bouwstenen aan voor dergelijke gevolgtrekkingen, maar laat vervolgens na om zelf de conclusies te trekken. In zeker opzicht bevat het boek een aantal tijdbommen die mogelijk door deze of gene op termijn nog eens tot ontploffing kunnen worden gebracht.

Jan van den Noort

© Rotterdam 1994

010-436 6014